

κεφάλαιο 1

- 1.1. Ορισμός εμπορικού δικαίου και εμπορίου
- 1.2. Συστήματα καθορισμού της εμπορικότητας
- 1.3. Το σύστημα εμπορικότητας του ελληνικού εμπορικού δικαίου
- 1.4. Σχέση εμπορικού δικαίου προς τους άλλους κλάδους του δικαίου
- 1.5. Σχέση εμπορικού δικαίου προς τις οικονομικές επιστήμες
- 1.6. Οι διάφοροι κλάδοι του εμπορικού δικαίου
- 1.7. Ιστορική επισκόπηση του εμπορικού δικαίου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

1.1. Ορισμός εμπορικού δικαίου και εμπορίου

Εμπορικό δίκαιο είναι το σύνολο των κανόνων που ρυθμίζουν την άσκηση του εμπορίου.

Το *εμπόριο* ορίζεται συνήθως ως κερδοσκοπική διαμεσολάβηση στην κυκλοφορία των αγαθών και υπηρεσιών.

Η νομική έννοια του εμπορίου είναι ευρύτερη από την οικονομική. Η *οικονομική έννοια* του εμπορίου περιλαμβάνει τη μεταπώληση με κέρδος οικονομικών αγαθών, χωρίς ουσιώδη μεταβολή της μορφής τους, δηλαδή χωρίς μεταποίηση. Η *νομική έννοια* του εμπορίου περιλαμβάνει όχι μόνο την απλή μεταπώληση οικονομικών αγαθών αλλά και την επεξεργασία τους με χέρια ή με μηχανές, το μετασχηματισμό τους σε προϊόντα που προορίζονται για κατανάλωση, καθώς και την παροχή διάφορων υπηρεσιών, π.χ. τραπεζιτικών, ιδιωτικής ασφάλισης, χρηματιστηριακών, μεταφοράς προσώπων ή πραγμάτων, κ.λπ.

Συνεπώς, η *νομική έννοια* του εμπορίου περιλαμβάνει τη διαμεσολάβηση στην κυκλοφορία των αγαθών, τη βιομηχανική, βιοτεχνική και χειρωνακτική παραγωγή, την παροχή υπηρεσιών, καθώς και κάθε άλλη δραστηριότητα που καθορίζεται από την εμπορική νομοθεσία, ανάλογα με τις εκάστοτε αντιλήψεις των συναλλαγών. Πάντως, *δεν περιλαμβάνεται* η γεωργική, κτηνοτροφική, εξορυκτική και αλιευτική παραγωγή, ούτε οι συναλλαγές με τα ακίνητα, ούτε, τέλος, η άσκηση των ελευθερίων επαγγελματιών.

Συμπερασματικά, το εμπορικό δίκαιο διέπει όσες δικαιопραξίες χαρακτηρίζονται από το νόμο "εμπορικές πράξεις" και όσα πρόσωπα έχουν την ιδιότητα του "εμπόρου". Όμως, με τις εμπορικές πράξεις και τους εμπόρους θα ασχοληθούμε αναλυτικά παρακάτω (βλ. παρ. 2 & 3).

1.2. Συστήματα καθορισμού της εμπορικότητας

Όπως προαναφέραμε, το εμπορικό δίκαιο περιστρέφεται γύρω από δύο θεμελιώδεις έννοιες, την έννοια της εμπορικής πράξης και την έννοια του εμπόρου. Ποια, όμως, από τις δύο έννοιες αποτελεί τον κεντρικό άξονα του εμπορικού δικαίου; Με άλλα λόγια, ποια από τις δύο έννοιες αποτελεί το κριτήριο της εμπορικότητας; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό έχει την εξής σημασία: Αν γίνει δεκτό ότι το εμπορικό δίκαιο θεμελιώνεται στην έννοια της εμπορικής πράξης, τότε, κάθε φορά που η συναλλαγή μεταξύ δύο προσώπων αφορά εμπορική πράξη, μόνο τότε η εν λόγω συναλλαγή θα ρυθμίζεται από το εμπορικό δίκαιο. Αντίθετα, αν γίνει δεκτό ότι το εμπορικό δίκαιο θεμελιώνεται στην έννοια του εμπόρου, τότε, κάθε φορά που τα υποκείμενα μιας συναλλαγής είναι έμποροι, μόνο τότε θα εφαρμόζεται το εμπορικό δίκαιο.

Ο παραπάνω προβληματισμός οδήγησε τη νομική σκέψη στη θεμελίωση του κριτηρίου της εμπορικότητας σε δυο βασικά, διαμετρικά αντίθετα συστήματα (ή κριτήρια), το *αντικειμενικό* και το *υποκειμενικό* σύστημα. Στη συνέχεια προστέθηκαν και άλλα συστήματα, σπουδαιότερο από τα οποία είναι το σύστημα της οργανωμένης επιχείρησης. Ειδικότερα:

- (α) *Το αντικειμενικό σύστημα.* Σύμφωνα με το σύστημα αυτό, αρχικά πρέπει να καθορίσουμε ποιες πράξεις έχουν χαρακτήρα εμπορικό, και στη συνέχεια να δεχθούμε ότι επί των πράξεων αυτών έχει πάντοτε εφαρμογή το εμπορικό δίκαιο, ανεξάρτητα από την ιδιότητα των προσώπων που τις διενεργούν. Αυτό το σύστημα ονομάζεται αντικειμενικό γιατί, προκειμένου να καθορίσει την εμπορικότητα μιας συναλλαγής, αποβλέπει στο αντικείμενο της συναλλαγής, δηλαδή στην ίδια την πράξη και όχι στο υποκείμενο που τη διενεργεί.
- (β) *Το υποκειμενικό σύστημα.* Σύμφωνα με το σύστημα αυτό, αρχικά πρέπει να καθορίσουμε ποια πρόσωπα είναι έμποροι, και στη συνέχεια να δεχθούμε ότι εμπορικές πράξεις είναι όσες πράξεις επιχειρούν τα πρόσωπα αυτά κατά την άσκηση της δραστηριότητάς τους. Κατά το σύστημα αυτό, μια πράξη χαρακτηρίζεται εμπορική όχι εξαιτίας της ιδιαίτερης φύσης της, αλλά εξαιτίας του

προσώπου που την επιχειρεί και του σκοπού για τον οποίο την επιχειρεί. Δηλαδή, κατά το υποκειμενικό σύστημα, εμπορική πράξη είναι εκείνη την οποία επιχειρεί ο έμπορος για χάρη της εμπορίας του. Συνεπώς, κατά το σύστημα αυτό, μια και η αυτή συναλλαγή (π.χ. η αγορά ενός εμπορεύματος) θα κριθεί διαφορετικά, ανάλογα με τις περιστάσεις: ως εμπορική μεν πράξη, όταν διενεργείται από έμπορο και ως αστική, όταν διενεργείται από πρόσωπο που δεν είναι έμπορος.

- (γ) *Το σύστημα της οργανωμένης επιχείρησης.* Σύμφωνα με το σύστημα αυτό, εμπορική είναι κάθε δραστηριότητα που ασκείται υπό μορφή επχειρήσεως, δηλαδή υπό μορφή οργανωμένων συντελεστών παραγωγής (φύση, εργασία, κεφάλαιο) με σκοπό την επίτευξη οικονομικού αποτελέσματος. Το σύστημα αυτό ομοιάζει όμως με το υποκειμενικό σύστημα, διότι την εμπορικότητα μιας πράξης την εξαρτά από το υποκείμενο που διενεργεί την πράξη, εφόσον βέβαια το υποκείμενο αυτό παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά της οργανωμένης επιχείρησης.

1.3. Το σύστημα εμπορικότητας του ελληνικού εμπορικού δικαίου

Το ελληνικό εμπορικό δίκαιο ακολουθεί ένα *μικτό σύστημα*, καθορισμού της εμπορικότητας, δηλαδή ένα σύστημα που αποτελεί κράμα του αντικειμενικού και του υποκειμενικού συστήματος. Δηλαδή, η εμπορική μας νομοθεσία, αφενός απαριθμεί ορισμένες πράξεις που τις χαρακτηρίζει εμπορικές, ανεξάρτητα από το πρόσωπο που τις διενεργεί (= αντικειμενικό σύστημα) και αφετέρου θεωρεί ως εμπορικές και όσες πράξεις γίνονται από έμπορο για χάρη της εμπορίας του (= υποκειμενικό σύστημα). Και οι δυο αυτές κατηγορίες των εμπορικών πράξεων επισύρουν την εφαρμογή του εμπορικού δικαίου (βλ. παρ. 2).

1.4. Σχέση εμπορικού δικαίου προς τους άλλους κλάδους του δικαίου

Το εμπορικό δίκαιο είναι κλάδος του *ιδιωτικού δικαίου* διότι ρυθμί-

ζει σχέσεις μεταξύ ισότιμων προσώπων, δηλαδή προσώπων που δεν ασκούν δημόσια εξουσία. Εντούτοις, αρκετοί κανόνες του εμπορικού δικαίου είναι *δημοσίου δικαίου*, όπως π.χ. οι κανόνες που ρυθμίζουν την κρατική εποπτεία επί των ανωνύμων εταιριών, την πτώχευση του εμπόρου, το σήμα των προϊόντων, κ.λπ. Σκοπός των κανόνων αυτών είναι η προστασία των συναλλασσομένων και του γενικότερου οικονομικού συμφέροντος.

Το εμπορικό δίκαιο είναι *ειδικό δίκαιο* σε σχέση προς το αστικό, που είναι γενικό δίκαιο. Οι κανόνες του εμπορικού δικαίου ρυθμίζουν ειδικά τις έννομες σχέσεις του εμπορίου ενώ οι κανόνες του αστικού δικαίου ρυθμίζουν γενικά τις ιδιωτικές έννομες σχέσεις (π.χ. πώληση, δάνειο, κληρονομικές και οικογενειακές σχέσεις, κ.λπ.). Συνεπώς, *το εμπορικό δίκαιο εφαρμόζεται κατά προτεραιότητα* στη ρύθμιση των εμπορικών σχέσεων, ενώ *το αστικό δίκαιο εφαρμόζεται συμπληρωματικά*, προκειμένου να καλυφθούν κενά του εμπορικού δικαίου. Έτσι π.χ. οι κανόνες του Αστικού Κώδικα που ρυθμίζουν γενικά τις εταιρίες, εφαρμόζονται συμπληρωματικά και στις προσωπικές εμπορικές εταιρίες (Ο.Ε., Ε.Ε., κ.λπ.) διότι το εμπορικό δίκαιο δεν τις ρυθμίζει διεξοδικά.

1.5. Σχέση εμπορικού δικαίου προς τις οικονομικές επιστήμες

Τόσο η οικονομική όσο και η νομική επιστήμη ερευνούν την κοινωνική ζωή του ανθρώπου, η μεν πρώτη κάτω από το πρίσμα της παραγωγής και διανομής των οικονομικών αγαθών η δε δεύτερη κάτω από το πρίσμα του νομικά επιτρεπτού.

Συγκεκριμένα, η οικονομική επιστήμη ερευνά την οικονομική ζωή του ανθρώπου, και προτείνει λύσεις στα εξής βασικά ερωτήματα: Ποια αγαθά θα παραχθούν, με ποιο τρόπο και σε τι ποσότητες, πώς θα γίνει η διανομή των αγαθών αυτών στα μέλη της κοινωνίας και πώς θα αναπτυχθεί οικονομικά μια κοινωνία. Από την άλλη πλευρά, το εμπορικό δίκαιο προσφέρει στην οικονομία τους απαραίτητους νομικούς κανόνες (ή νομικούς θεσμούς) με τους οποίους θα υλοποιηθούν οι λύσεις των οικονομικών προβλημάτων.

Παραδείγματα: 1. Για την πραγματοποίηση έργων που απαιτούν μεγάλα χρηματικά κεφάλαια και επιμερισμό του επιχειρηματικού κιν-

- δύνου, το εμπορικό δίκαιο προσφέρει την ανώνυμη εταιρία.
2. Για να ικανοποιηθούν οι δανειστές του εμπόρου που έπαψε τις πληρωμές του, το εμπορικό δίκαιο προσφέρει το θεσμό της "πτώχευσης", δηλαδή μια διαδικασία αναγκαστικής εκτέλεσης που εξασφαλίζει την ισότητα των πιστωτών.
3. Για την παροχή οικονομικής πίστωσης και τη διευκόλυνση των πληρωμών, το εμπορικό δίκαιο προσφέρει στους συναλλασσόμενους μια σειρά από αξιόγραφα, όπως π.χ. τη συναλλαγματική, το γραμμάτιο εις διαταγή, την επιταγή, κ.λπ.

1.6. Οι διάφοροι κλάδοι του εμπορικού δικαίου

Το εμπορικό δίκαιο είναι ένας από τους πιο εκτεταμένους κλάδους του ιδιωτικού δικαίου. Λόγω της μεγάλης ποικιλίας των αντικειμένων που ρυθμίζει, υποδιαιρείται στους εξής κλάδους:

- (α) *Γενικό εμπορικό δίκαιο.* Είναι το σύνολο των κανόνων οι οποίοι καθορίζουν ποιες δικαιοπραξίες είναι *εμπορικές πράξεις* και ποια πρόσωπα είναι *έμποροι*.
- (β) *Δίκαιο βιομηχανικής ιδιοκτησίας.* Είναι το δίκαιο που ρυθμίζει τα δικαιώματα της επιχείρησης (εμπορικής ή βιομηχανικής) επάνω σε ορισμένα άυλα αγαθά, όπως είναι η επωνυμία, ο διακριτικός τίτλος, τα εμπορικά και βιομηχανικά σήματα και τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας, καθώς και τους κανόνες που ρυθμίζουν τον αθέμιτο ανταγωνισμό.
- (γ) *Δίκαιο των αξιογράφων.* Είναι το δίκαιο που ρυθμίζει την κατηγορία εκείνη των εγγράφων που παριστάνουν απαιτήσεις ή ενσώματα αγαθά, όπως είναι η συναλλαγματική, το γραμμάτιο εις διαταγήν, η επιταγή, η μετοχή, η ομολογία, τα αποθηκόγραφα και ενεχυρόγραφα των γενικών αποθηκών, κ.λπ.
- (δ) *Δίκαιο των εταιριών.* Είναι το δίκαιο που ρυθμίζει τις εμπορικές εταιρίες. Τέτοιες εταιρίες είναι η ομόρρυθμη εταιρία, η ετερόρρυθμη εταιρία (απλή και κατά μετοχές), η αφανής εταιρία, η ανώνυμη εταιρία, η εταιρία περιορισμένης ευθύνης και ο συνεταιρισμός.

- (ε) *Ιδιωτικό ναυτικό δίκαιο*. Είναι το δίκαιο που ρυθμίζει τις σχέσεις του θαλάσσιου εμπορίου και περιλαμβάνει τους κανόνες που αφορούν το πλοίο, ως αντικείμενο δικαιώματος, την πλοιοκτησία, τον εφοπλιστή, τον πλοίαρχο και το πλήρωμα, τη ναυτική υποθήκη, τη σύμβαση ναυλώσεως, τη θαλάσσια ασφάλιση, κ.λπ.
- (στ) *Δίκαιο της ιδιωτικής ασφάλισης*. Είναι το δίκαιο που ρυθμίζει την ασφάλιση *κατά ζημιών* που αφορούν πράγματα, δικαιώματα, κ.λπ. καθώς και την *ασφάλιση ζωής*. Το δίκαιο της ιδιωτικής ασφάλισης πρέπει να διακρίνεται από το δίκαιο της κοινωνικής ασφάλισης (π.χ. ασφάλιση στο ΙΚΑ, ΓΕΒΕ κ.λπ.), στο οποίο προέχει ο δημόσιος χαρακτήρας και αποτελεί κλάδο του δημοσίου δικαίου.
- (ζ) *Πτωχευτικό δίκαιο*. Είναι το δίκαιο που ρυθμίζει την πτώχευση, δηλαδή τη νομική κατάσταση στην οποία περιέρχεται ύστερα από δικαστική απόφαση ο έμπορος που έπαψε τις πληρωμές του.

1.7. Ιστορική επισκόπηση του εμπορικού δικαίου

Κατά την περίοδο της *αρχαιότητας*, μοναδική γραπτή πηγή του εμπορικού δικαίου –ιδίως του ναυτικού δικαίου– είναι ο περίφημος Κώδικας του βασιλέα της Βαβυλώνας Χαμουραμπί (2.100 π.Χ.). Οι άλλοι λαοί της αρχαιότητας, που επίσης ασχολήθηκαν με το θαλάσσιο εμπόριο, όπως οι Ασσύριοι, οι Φοίνικες, οι Κρήτες, οι Ρόδιοι, κ.λπ., άφησαν ανεπαρκή μνημεία του εμπορικού και του ναυτικού τους δικαίου. Όσον αφορά εξάλλου το Αττικό δίκαιο των αρχαίων Ελλήνων, στοιχεία μόνο του Εμπορικού και Ναυτικού δικαίου διασώθηκαν, ιδίως μέσω των ρητορικών λόγων του Δημοσθένη, του Αισχίνη και του Ισοκράτη.

Κατά τη *Ρωμαϊκή περίοδο*, παρά την πλήρη κωδικοποίηση του δικαίου, δεν υπάρχει αναπτυγμένο σύστημα εμπορικού δικαίου. Οι Ρωμαίοι πολίτες, αντίθετα προς τους αρχαίους Έλληνες, περιφρονούσαν το εμπορικό επάγγελμα, το οποίο ασκούσαν οι δούλοι και οι απελεύθεροι. Πηγή πλουτισμού για τους Ρωμαίους ήταν η λεία του πολέμου και η φορολογία των ηττημένων. Στη *Βυζαντινή περίοδο*, τέλος, η κωδικοποίηση του δικαίου επί Ιουστινιανού περιλαμβάνει

πολλές διατάξεις, με τις οποίες ρυθμίζονται θεσμοί του θαλάσσιου εμπορίου (π.χ. ναυτοδάνειο, συνεισφορά σε κοινές αβαρίες, ευθύνη του θαλάσσιου μεταφορέα).

Κατά το *Μεσαίωνα*, στις Ιταλικές πόλεις Μιλάνο, Βενετία, Πίζα, Αμάλφι, αρχίζει να διαμορφώνεται μια τάξη προσώπων, που ασχολούνται συστηματικά με το εμπόριο. Σταδιακά διαμορφώνονται εμπορικές συνήθειες και έθιμα, που ρυθμίζουν τις σχέσεις των εμπόρων στις εμποροπανηγύρεις και στις αγορές. Οι κανόνες του εμπορικού δικαίου αρχίζουν να καταγράφονται στους "Κανονισμούς των Ενώσεων και Συντεχνιών". Το εμπορικό δίκαιο αρχίζει να διαμορφώνεται ως δίκαιο ορισμένης τάξεως, της τάξεως των εμπόρων.

Η επέκταση του εμπορίου και η σπουδαιότητα των εμπορικών συναλλαγών δημιουργεί την ανάγκη συστηματικής καταγραφής των εμπορικών κανόνων, ώστε το περιεχόμενό τους να γίνει γνωστό και να εφαρμόζεται με ασφάλεια κατά την επίλυση των διαφορών. Για το σκοπό αυτό, εμφανίζονται οι πρώτες "*συλλογές*" εμπορικών κανόνων, κυρίως του θαλασσιού εμπορίου, σπουδαιότερες από τις οποίες είναι: το "θαλάσσιο δικαστήριο" (*consolato del mare*), είδος πανδέκτη του ναυτικού δικαίου, η πατρότητα του οποίου είναι μάλλον Ισπανική (13ος αιώνας)· οι "αποφάσεις της Ολερόν" (*roles d' Oleron*), συλλογή δικαστικών αποφάσεων της νήσου Ολερόν, που βρίσκεται στον Ατλαντικό ωκεανό (13ος αιώνας)· ο "οδηγός της θαλάσσης" (*Guidon de la mer*), συλλογή δικαστικών αποφάσεων γαλλικής προελεύσεως (16ος αιώνας).

Κατά την περίοδο των *νεωτέρων χρόνων* (16ος αιώνας και εντεύθεν) εμφανίζονται τα πρώτα κρατικά νομοθετήματα εμπορικού δικαίου, τα περίφημα "διατάγματα" (*ordonnances*). Το πρώτο, του έτους 1673, είναι το "Διάταγμα περί εμπορίας" (*ordonnance sur le Commerce*), που αφορά το χερσαίο εμπόριο, και το δεύτερο, του έτους 1681, είναι το "Διάταγμα περί ναυτιλίας" (*ordonnance de la marine*), που αφορά το ναυτικό δίκαιο. Το πρώτο, δηλαδή το "Διάταγμα περί εμπορίας" συνετάγη από επιτροπή, στην οποία σπουδαίο ρόλο έπαιξε ο έμπορος Σαβαρύ (*Savary*), από τον οποίο και ονομάστηκε "κώδικας Σαβαρύ". Και τα δύο αυτά διατάγματα αποτέλεσαν τη βάση πάνω στην οποία έγινε ο πρώτος μεγάλος εμπορικός κώδικας, ο Γαλλικός Εμπορικός Κώδικας (*Code de Commerce*) του 1807, ο οποίος ονομάστηκε "ναπολεόντειος" διότι έγινε με πρωτοβουλία του Μεγάλου Ναπολέοντα, και άρχισε να ισχύει από την 1η Ιανουαρίου του 1808.

Ο Γαλλικός εμπορικός κώδικας απέκτησε παγκόσμια σημασία και

αποτελέσει το πρότυπο πολλών άλλων νομοθεσιών, μεταξύ των οποίων και της *Ελληνικής*. Έτσι, αμέσως μετά την ελληνική επανάσταση του 1821, όλες οι εθνοσυνελεύσεις (Σαλώνων, Επιδαύρου, Άργους και Τροιζήνας) υιοθέτησαν επισήμως με ψηφίσματα τον γαλλικό εμπορικό κώδικα του 1807, ως ελληνικό νομοθέτημα. Αργότερα, ο Καποδίστριας περιόρισε κάπως την ισχύ του γαλλικού εμπορικού κώδικα (από τα 4 βιβλία του υιοθέτησε μόνο τα 3), ο δε Όθωνας δημοσίευσε διάταγμα που περιείχε την επίσημη μετάφραση από το Υπουργείο Δικαιοσύνης των 3 βιβλίων του γαλλικού κώδικα (περί χερσαίας εμπορίας, ναυτικού δικαίου και διαδικασίας πτωχεύσεως). Πρόκειται για το διάταγμα της 23ης Μαΐου 1835 "περί του εμπορικού νόμου". Την επόμενη ημέρα (24 Μαΐου 1835) δημοσιεύθηκε το διάταγμα "περί της αρμοδιότητας των εμποροδικείων", που στην ουσία του είναι και αυτό μετάφραση του τέταρτου βιβλίου του γαλλικού εμπορικού κώδικα (περί εμπορικών πράξεων και εμπόρων).

Έτσι, η εμπορική μας νομοθεσία είναι ισχυρά επηρεασμένη από τον γαλλικό εμπορικό κώδικα. Έκτοτε όμως, η ελληνική εμπορική νομοθεσία έχει τροποποιηθεί και συμπληρωθεί με πολλά νεώτερα εμπορικά νομοθετήματα.